

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1.
ПРЕДМЕТ І МЕТОД ФІНАНСОВОГО ПРАВА

ТЕМА 1. Поняття, ознаки, функції та види фінансів. Фінансова система України.

1. Поняття та ознаки фінансів.
2. Функції фінансів.
3. Види фінансів. Характерні ознаки публічних та приватних фінансів.
4. Фінансова система України.

Забезпечення здійснення внутрішніх і зовнішніх функцій держави неможливе без використання фінансових ресурсів. Наявність фінансів об'єктивно пов'язана з потребою вилучення, формування та розподілу державою частини сукупного суспільного продукту. Цим визначено значення фінансів – розподіл і перерозподіл сукупного суспільного продукту в грошовій формі.

В науковій літературі нема єдиного визначення фінансів. Л.К. Воронова зазначає, що фінанси – це система економічних відносин, пов'язаних із планомірним утворенням і розподілом публічних централізованих і децентралізованих фондів коштів, необхідних для функціонування держави і органів місцевого самоврядування та інших утворень, визнаних державою необхідними

Сутність фінансів виявляється у функціях, які вони виконують у соціально-економічному житті держави, територіальних громад.

Фінансам властиві такі функції:

- ✓ розподільча (забезпечує організацію збалансованого і ефективного суспільного відтворення відповідно до потреб суспільства);

- ✓ регулююча (проявляється при формуванні та використанні грошових фондів, кошти яких спрямовуються на фінансування відповідних завдань та функцій держави);
- ✓ стабілізуюча (спрямована на створення державою стабільних умов для економічного та соціального розвитку);
- ✓ контрольна (спрямована на здійснення фінансового контролю за законністю, цільовим та ефективним використанням фінансових ресурсів).

Таким чином, фінанси – це система економічних відносин, які виникають у процесі акумуляції, розподілу та використання фондів коштів, необхідних для виконання державою, органами місцевого самоврядування своїх завдань та функцій, у тому числі задоволення соціальних потреб.

Фінанси за формою власності поділяють на публічні (включають державні та фінанси місцевого самоврядування) та приватні.

Сукупність взаємозалежних, взаємодіючих фінансових інститутів становить фінансову систему держави. Л.К. Воронова вважає, що фінансова система України – це сукупність фінансових ланок (інститутів), поділених за ознакою спільності форм і методів організації, розподілу і використання фондів коштів та за ознакою їх правового регулювання.

Фінансову систему часто характеризують за двома аспектами:

- 1) як сукупність фінансових інститутів (ланок), які сприяють утворенню, розподілу та використанню відповідних фондів коштів;
- 2) як сукупність державних органів і установ, які здійснюють фінансову діяльність.

Фінансова система як сукупність фінансових інститутів (однорідних, відносно відокремлених груп економічних відносин, взаємопов'язаних за формами і методами утворення, розподілу та використання фондів коштів) складається з таких ланок:

- ✓ бюджетна система;
- ✓ державні цільові позабюджетні фонди;

- ✓ фінанси суб'єктів господарювання;
- ✓ фінанси обов'язкового державного страхування;
- ✓ кредит (державний, місцевий і банківський).

Завдання для самостійного опрацювання теми (граничний термін виконання – 28.10.2023)

1. Підготуйте реферат на тему: «Підходи до визначення поняття «фінанси»
2. Підготуйте реферат на тему: «Підходи до визначення фінансової системи»
3. Підготуйте реферат на тему: «Підходи до класифікації фінансів»
4. Підготуйте реферат на тему: «Підходи до визначення функцій фінансів»

ТЕМА 2. Поняття і методи діяльності держави та органів місцевого самоврядування в галузі публічних фінансів. Фінансова система України

1. Поняття фінансової діяльності держави як особливого виду управлінської діяльності. Фінансова діяльність органів місцевого самоврядування.
2. Методи, форми і принципи публічної фінансової діяльності.
3. Правовий статус і функції органів держави, які керують фінансовою діяльністю.

Фінансова діяльність держави та органів місцевого самоврядування, або іншими словами публічна фінансова діяльність) становить цілеспрямовану діяльність щодо формування, розподілу й використання централізованих і децентралізованих грошових фондів із метою забезпечення здійснення функцій держави, завдань соціально-економічного характеру.

Методи фінансової діяльності диференціюють залежно від стадії руху грошових фондів.

I. Методи мобілізації грошових ресурсів:

1) метод обов'язкової мобілізації // податковий (реалізує безумовні імперативні обов'язки, їхнє виконання, гарантії, що забезпечують це виконання. Реалізується через форми загальнообов'язкових платежів);

2) метод добровільної мобілізації // неподатковий (припускає переважно диспозитивні засоби забезпечення фінансових надходжень, механізми кредитування, як наприклад внески населення, придбання державних цінних паперів, лотерейних білетів тощо).

II. Методи розподілу грошових ресурсів:

1) метод фінансування (цільова, планова, безоплатна й безповоротна передача державних коштів із бюджетів на визначені цілі, завдання, реалізацію державних функцій);

2) метод кредитування (цільова, відплатна, термінова й поворотна передача коштів, здійснювана на платній основі).

III. Методи використання грошових ресурсів:

1) залежно від спрямованості видатків:

✓ пооб'єктний – припускає спрямування грошових ресурсів на фінансування певних об'єктів (майнових комплексів тощо);

✓ посуб'єктний – виділення й передача коштів окремим суб'єктам (конкретним розпорядникам чи одержувачам бюджетних коштів – окремим особам, категоріям осіб або регіонам);

2) залежно від форми надходження грошових ресурсів:

✓ безготівкові грошові перерахування, розрахунки;

✓ готівкові кошти.

Завдання для самостійного опрацювання теми (граничний термін виконання – 28.10.2023)

1. Підготуйте реферат на тему: «Характерні ознаки публічної фінансової діяльності»
2. Підготуйте презентацію на тему: «Методи публічної фінансової діяльності»
3. Підготуйте доповідь на тему: «Система органів, що здійснюють управління публічною фінансовою діяльністю»

ТЕМА 3. Предмет, метод і система фінансового права. Джерела фінансового права

1. Поняття і загальна характеристика фінансового права.
2. Предмет і метод фінансового права. Особливості методу фінансово-правового регулювання.
3. Фінансове право в системі права України, його зв'язок з іншими галузями права.
4. Система і джерела фінансового права. Конституція України – основне джерело фінансового права.

Фінансове право можна розглядати як галузь права, науку, галузь законодавства та навчальну дисципліну.

Фінансове право як галузь права – це система правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають в процесі утворення, розподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів коштів держави, органів місцевого самоврядування, необхідних для реалізації їх завдань та функцій.

Предметом фінансового права є суспільні відносини у сфері публічної фінансової діяльності, тобто відносини з приводу утворення, розподілу та використання публічних фондів коштів державою, органами місцевого самоврядування для реалізації їх завдань і функцій.

Основним методом фінансово-правового регулювання є імперативний. Цей метод виявляється у владних приписах, наказах одним суб'єктам із боку інших, що представляють державу, органи самоврядування.

Структурними елементами системи фінансового права є: фінансово-правові норми, інститути та підгалузі, що в сукупності утворюють систему фінансового права.

У системі фінансового права виділяють Загальну та Особливу частини.

Загальна частина акумулює інститути, що закріплюють загальні підходи до регулювання фінансової системи, які стосуються всіх норм Особливої частини.

Особливу частину становлять фінансово-правові норми, що регулюють відносини у сфері бюджетної системи, державних доходів і видатків, оподаткування, обов'язкового державного страхування, кредитування, публічного регулювання банківської діяльності, а також валютного регулювання.

Джерела фінансового права – це правові акти представницьких, виконавчих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, що містять фінансово-правові норми.

Завдання для самостійного опрацювання теми (граничний термін виконання – 28.10.2023)

1. Підготуйте презентацію на тему: «Підходи до визначення поняття фінансового права»
2. Підготуйте реферат на тему: «Особливості методу фінансового права»
3. Підготуйте реферат на тему: «Місце фінансового права в системі права України»
4. Створіть схематичне зображення системи фінансового права в Україні
5. Створіть схематичне зображення системи джерел фінансового права.
6. Випишіть положення Конституції України, які містять нормами фінансового права.

ТЕМА 4. Фінансово-правові норми та фінансові правовідносини

1. Поняття, особливості і види фінансово-правових норм.
2. Фінансові правовідносини, їх особливості, юридичний і фактичний зміст.
3. Суб'єкти фінансового права і фінансових правовідносин.
4. Захист прав суб'єктів фінансових правовідносин

Норми фінансового права, як і будь-якої іншої галузі права, є загальнообов'язковими правилами поведінки суб'єктів суспільних відносин, що встановлені або санкціоновані державою та забезпечені її примусовою силою.

Нормам фінансового права, як і будь-яким іншим нормам, притаманні загальні риси правової норми:

- ✓ вони є правилом поведінки суб'єктів,
- ✓ вони є владним приписом держави,
- ✓ вони мають регулятивний характер,
- ✓ вони є формально визначеними,
- ✓ вони мають загальнообов'язковий характер.

Фінансові норми також мають і особливості, притаманні виключно цій галузі права і зумовлені специфікою предмета правового регулювання: їхнім змістом є правила поведінки учасників особливого виду суспільних зв'язків саме в процесі фінансової діяльності держави. Ці правила виявляються в наданні суб'єктам таких відносин суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, здійснення яких забезпечує планомірну мобілізацію, розподіл і витрачання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів відповідно до потреб та інтересів держави й суспільства. Саме те, що фінансово-правові норми регулюють відносини в галузі фінансової діяльності держави й виступають засобом реалізації публічних інтересів, надає їм імперативного характеру.

Залежно від змісту, фінансово-правові норми поділяють на:

1) матеріальні – такі, що закріплюють види й обсяг доходів і видатків відповідних фондів. Ці норми визначають матеріальний зміст юридичних прав і обов'язків учасників фінансових правовідносин.

2) процесуальні – такі, що закріплюють порядок (процедуру) дій у процесі мобілізації, розподілу й витрачання фондів коштів.

Таким чином, фінансово-правові норми – це встановлені державою та забезпечені її примусовою силою загальнообов'язкові правила поведінки суб'єктів суспільних відносин, що виникають в процесі мобілізації, розподілу й витрачання централізованих і децентралізованих фондів коштів, встановлюють права та обов'язки їх учасників і мають імперативний характер.

Фінансові правовідносини є юридичною формою вираження й закріплення фінансових відносин, що можуть існувати лише в правовій формі.

Фінансовим правовідносинам притаманні загальні ознаки правовідносин:

- ✓ вони виникають на основі норм фінансового права, що закріплюють ту модель поведінки для сторін правовідносин, яку згодом буде реалізовано у фінансових правовідносинах;
- ✓ характеризуються наявністю у сторін суб'єктивних юридичних прав і обов'язків.

Крім того, фінансові правовідносини мають особливості, зумовлені специфікою предмета й методу фінансового права:

- ✓ фінансові правовідносини становлять юридичну форму виразу та закріплення фінансових відносин, які в свою чергу є формою відповідних економічних відносин;
- ✓ підставою виникнення, зміни й припинення фінансових правовідносин є фінансова діяльність держави, яка являє собою планомірний процес мобілізації, розподілу й використання централізованих і децентралізованих фондів коштів з метою виконання державою завдань і функцій;

- ✓ фінансові правовідносини мають майновий характер;
- ✓ однією зі сторін фінансових правовідносин завжди виступає держава в особі вповноваженого державного органу (органу місцевого самоврядування);
- ✓ фінансові правовідносини виникають, змінюються й припиняються завжди на підставі закону (фінансово-правового акта), а не за волевиявленням сторін.

Визначення фінансових правовідносин як таких, що мають майновий і державно-владний характер, дає змогу охарактеризувати їх як владно-майнові та відокремити від цивільних правовідносин і адміністративних правовідносин.

Отже, фінансові правовідносини можна визначити як урегульовані нормами фінансового права економічні відносини, що виникають, змінюються та припиняються в процесі мобілізації, розподілу й використання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів та мають державно-владний і майновий характер.

Фінансові правовідносини, як і будь-які інші правовідносини, мають свою структуру, елементами якої є:

- 1) суб'єкти, тобто учасники правовідносин;
- 2) об'єкт;
- 3) юридичний і фактичний зміст

З огляду на особливості та зміст, фінансові правовідносини дуже різноманітні. Їх можна класифікувати залежно від структури фінансової системи держави, інститутів фінансового права, об'єкта правовідносин; тривалості їхнього існування (дії), характеру фінансово-правових норм, що лежать у їх основі, цільового призначення, способів державного захисту тощо.

Залежно від основних функцій фінансові правовідносини поділяються на:

- 1) охоронні (забезпечують реалізацію охоронної функції права, у фінансовому праві виникають переважно у зв'язку з порушенням фінансово-правових норм);
- 2) регулятивні, які в свою чергу поділяють на:
  - ✓ абсолютні (наприклад, правовідносини зі встановлення податків і зборів, із випуску внутрішніх державних позик);
  - ✓ відносні (наприклад, міжбюджетні відносини, відносини зі сплати податкових і неподаткових платежів до бюджету).

За характером фінансово-правових норм відносини поділяються на:

- 1) матеріальні (у них реалізуються права й обов'язки суб'єктів щодо отримання, розподілу, використання фінансових ресурсів);
- 2) процесуальні (у них виражається юридична форма, в якій відбувається отримання державою чи органами місцевого самоврядування фінансових ресурсів, їх розподіл і використання).

За видами фінансово-правових інститутів поділяються на: -

- 1) бюджетні;
- 2) податкові;
- 3) валютні;
- 4) банківські;
- 5) відносини в галузі загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- 6) відносини в галузі фінансового контролю тощо.

Залежно від об'єкта фінансові правовідносини поділяються на:

- 1) майнові – об'єктом є гроші (податки, трансферти), наприклад відносини щодо сплати податків, бюджетного фінансування;
- 2) немайнові – об'єкт не має грошового еквіваленту (проект бюджету, бюджет як законодавчий і плановий акт; діяльність зі здійснення фінансового контролю тощо).

За структурою юридичного змісту фінансові правовідносини поділяються на:

- 1) прості – їх зміст складається з одного права й одного обов'язку (у фінансовому праві трапляються рідко, наприклад встановлення податку);
- 2) складні – складаються з декількох взаємопов'язаних суб'єктивних прав і обов'язків (наприклад міжбюджетні відносини, податкові правовідносини тощо).

Завдання для самостійного опрацювання теми (граничний термін виконання – 28.10.2023)

1. Підготуйте реферат на тему: «Ознаки фінансово-правових норм, які дозволяють їх виокремити із системи правових норм»
2. Підготуйте реферат на тему: «Структура фінансових правовідносин»
3. Підготуйте реферат на тему: «Співвідношення фактичного та юридичного змісту фінансових правовідносин»
4. Підготуйте доповідь на тему: «Спільне та відмінне в суб'єктів фінансового права та суб'єктів фінансових правовідносин»
5. Наведіть приклад (письмово) фінансових правовідносин, визначте суб'єктів цих правовідносин, їх юридичний та фактичний зміст, підставу виникнення та припинення

ТЕМА 5. Правове регулювання фінансового контролю в Україні

1. Поняття і значення фінансового контролю.
2. Види фінансового контролю.
3. Методи фінансового контролю.

Однією з найважливіших функцій державного управління є контрольна діяльність і, зокрема, фінансовий контроль.

Державний фінансовий контроль охоплює процес формування та виконання Державного бюджету, а також місцевих бюджетів, міжбюджетні трансферти, випуск державних та місцевих позик тощо. Виходить за рамки

державного фінансового контролю внутрішній фінансовий контроль, що здійснюється у сфері діяльності юридичних осіб приватного права.

Фінансовому контролю притаманні риси, що належать контрольній діяльності як такі:

- ✓ оперативність
- ✓ цілеспрямованість
- ✓ безпосередність
- ✓ обґрунтованість
- ✓ ефективність

Принципи фінансового контролю закладені в Лімській декларації керівних принципів контролю, прийнятій IX Конгресом Міжнародної організації вищих контрольних органів у 1977 році. Згідно з цією Декларацією, організація контролю є обов'язковим елементом управління суспільними фінансовими ресурсами.

Контроль – не самоціль, а невід'ємна частина системи регулювання, метою якої є виявлення відхилень від прийнятих стандартів і порушень принципів, законності, ефективності та економії витрачання матеріальних ресурсів на можливо більш ранній стадії з тим, щоб мати можливість прийняти коригуючі заходи, у разі необхідності притягнути винних до відповідальності, отримати компенсацію за заподіяну шкоду або вжити заходів щодо запобігання або скороченню таких порушень в майбутньому.

У Лімській декларації закріплено принцип незалежності вищих контрольних органів (як в адміністративному, так і у фінансовому аспектах), а також закладені засади здійснення перевірок, визначено методи контролю.

Сутність фінансового контролю розкривається в основних завданнях, поставлених перед ним, а саме:

- ✓ перевірка виконання органами державної влади й місцевого самоврядування покладених на них функцій з формування, розподілу й використання грошових фондів;

- ✓ перевірка своєчасності й повноти виконання контрольованими суб'єктами фінансових зобов'язань перед державою та органами місцевого самоврядування;
- ✓ перевірка дотримання правильності здійснення фінансових операцій, збереження коштів і матеріальних засобів;
- ✓ перевірка правильності й ефективності використання публічних грошових фондів;
- ✓ виявлення й усунення порушень фінансової дисципліни;
- ✓ запобігання порушенням законності у сфері фінансової діяльності, забезпечення відшкодування матеріальних збитків, виявлення винних осіб і залучення їх до відповідальності;
- ✓ виявлення внутрішніх резервів виробництва – підвищення його ефективності, найощадливішого використання матеріальних і грошових ресурсів.

На думку О.П. Орлюк, фінансовий контроль – це цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, спрямована на додержання законності, фінансової дисципліни і раціональності у забезпеченні реалізації фінансової діяльності держави, тобто мобілізації, розподілу й використання централізованих та децентралізованих фондів коштів з метою виконання завдань і функцій держави та ефективного соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів фінансових відносин.

У теорії фінансового права фінансовий контроль класифікують:

I. За часом проведення:

попередній;

поточний (оперативний);

наступний.

II. Залежно від суб'єкта, що здійснює контроль:

державний;

- ✓ муніципальний (місцевий);
- ✓ суспільний (громадський);
- ✓ аудиторський (незалежний);
- ✓ внутрішньогосподарський).

III. За сферою фінансової діяльності:

- ✓ бюджетний контроль;
- ✓ податковий контроль;
- ✓ валютний контроль;
- ✓ банківський контроль;
- ✓ страховий контроль.

IV. За джерелом інформації:

- ✓ фактичний;
- ✓ документальний.

V. За періодичністю (частотою) проведення:

- ✓ постійний фінансовий контроль (щоденний)
- ✓ систематичний фінансовий контроль;
- ✓ епізодичний фінансовий контроль (найчастіше цей вид контролю має разовий характер).

VI. Залежно від форми проведення:

- ✓ обов'язковий (зовнішній);
- ✓ ініціативний (внутрішній).

Метод фінансового контролю можна визначити як сукупність способів, засобів і прийомів для здійснення контрольних функцій державних та муніципальних фондів коштів. Серед основних методів фінансового контролю можна виділити: спостереження, обстеження, облік, аналіз, перевірку та ревізію.

Завдання для самостійного опрацювання теми (граничний термін виконання – 28.10.2023)

1. Підготуйте реферат на тему: «Підходи до визначення поняття фінансового контролю»
2. Охарактеризуйте, в чому різниця між видами та методами фінансового контролю.
3. Визначте критерії класифікації фінансового контролю на групи.
4. Підготуйте реферат на тему: «Підходи до класифікації фінансового контролю»
5. Підготуйте реферат на тему: «загальна характеристика методів фінансового контролю»
6. Підготуйте реферат на тему: «Проблеми законодавчого регулювання питань здійснення фінансового контролю»

ТЕМА 6. Правовий режим органів, що забезпечують здійснення публічного фінансового контролю

1. Система органів публічного фінансового контролю.
2. Рахункова палата України як вищий незалежний орган фінансового контролю.
3. Правовий режим державної аудиторської служби.

В Україні для здійснення фінансового контролю задіяно цілу систему органів, наділених відповідною компетенцією. Відповідно до статті 85 Конституції України Верховна Рада України здійснює фінансовий контроль під час затвердження Державного бюджету й внесення змін у нього, під час його виконання, ухвалення рішення за звітом про його виконання. Дуже важливий також парламентський контроль за використанням Україною кредитів, отриманих від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій і не передбачених Державним бюджетом України.

Місце Президента України в системі здійснення фінансового контролю визначено його статусом як глави держави. Зокрема, Президент має право вето щодо прийнятих Верховною Радою законів із поверненням їх на повторний розгляд, у тому числі і Закону України про Державний бюджет України. Крім того, Президент України призначає та звільняє половину

складу Ради Національного банку України та пропонує кандидатуру на посаду Голови НБУ тощо. Кабінет Міністрів України як вищий орган в системі органів виконавчої влади постійно керує державними фінансами й паралельно здійснює загальний фінансовий контроль.

Міністерство фінансів України є центральним спеціалізованим органом державної виконавчої влади з управління й контролю фінансами.

Завдання для самостійного опрацювання теми (*граничний термін виконання – 28.10.2023*)

1. Підготуйте реферат на тему: «Система органів фінансового контролю»
2. Підготуйте схематичне зображення системи органів фінансового контролю.
3. Підготуйте реферат на тему: «Історія трансформації системи органів публічного фінансового контролю в Україні»
4. Підготуйте доповідь на тему: «Правовий статус Рахункової палати»